

Rusfag nr. 1–2016

Av: Karin Gustavsven,
Geir Møller og Arne Klyve,
KoRus - Sør

Vi har en del kunnskap om «makroplanet». Vi har en del kunnskap om «mikroplanet». Men vi har utviklet altfor lite kunnskap om alle forbindelseslinjene og sammenhengene mellom mikro- og makroplanet, skriver psykiater Anders Evang i boken «Det vanskelige liv». Og slik er det også i dag – 25 år seinere.

Unge/unge voksne

I dette fagessayet¹ søker vi å løfte dette temaet. Vi har verken satt oss som mål å forklare alle sammenhenger eller identifisere mange løsninger. Men vi mener det er nødvendig at vi nå, som kompetansesenter på rusområdet, bidrar til å rette søkelys på nødvendigheten av å utvikle mer kunnskap om forbindelseslinjer og sammenhenger mellom mikro-, meso- og makroplan. Rusfeltet er komplekst og selve faget er en hybrid av mange vitenskaper (natur, samfunn og kultur), og med innsikter fra en rekke profesjonsområder som medisin, sykepleie, psykologi, sosiologi, antropologi, pedagogikk, jus, historie, filosofi og økonomi. Det er et fag med normativ horisont (hvordan vil vi ha det) og deskriptiv horisont (hvordan kan vi beskrive virkeligheten). Det vil

være noe fast og tidløs kunnskap og mye kunnskap i bevegelse (under utvikling). Med andre ord et fagområde som er ytterst velegnet for forståelseskonflikter og fortolkning.

Som kompetansesenter ønsker vi også å utvide fagfolks (og egen) kapasitet til å se ungdommens strev i en større sammenheng. Vi søker å knytte nivåene sammen: Individuell risiko (sårbarhet), familierisiko, miljørisiko, og samfunnet (samfunnsdiagnoser). Vi er på leting etter hva vi kan betegne som *det store samspillet*. Vi vil belyse noen bekymringsfulle sosiale utviklingstrekk og stiller, i fagessayets ånd, spørsmål om hvordan vi kan forstå hva som kan være «driverne» til det som skjer i deler av ungdomsgenerasjonen. Dette dreier seg om globale forhold som påvirker ungdom i den vestlige verden, nasjonale forhold som er særegne for det norske eller skandinaviske samfunnet, og lokale forhold som kan påvirke mulig-

¹ Essay – formen er mer åpen, reflekterende og søkende etter måter å forstå ulike fenomen på i motsetning til artikkelen som jakter mer systematisk på definisjoner, svar og konklusjoner (Jo Bech- Karlsen)

heter eller virke begrensende. Vi søker å holde disse makroforholdene opp som et bakteppe for å forstå mer av enkelte trekk ved dagens ungdom og generasjonen unge voksne som vi er særlig opptatt av.

På vår vei mot å forstå mer av sammenhengene, har vi søkt ulike kilder. Ungdata er naturlig nok et viktig datamateriale vi har sett på. Vi har også påbegynt en utforskende kunnskapsvandring til ungdommen i søken etter å forstå mer. Så langt har vi lyttet til 65 ungdommer fra første, andre og tredje videregående opplæring. Dernest har vi vært på høringsturer til politiet to steder i landet, hentet inn erfaringer fra en gruppe lærere, og ført innsiktsfull samtale med en svært kunnskapsrik forsker ved Statistisk Sentralbyrå. Vi, forfatterne, har også levd et faglig liv, og i fellesskap har vi delt, diskutert og foredlet egen fagkunnskap i vår søken etter å forstå mer. «Den utrolige Tenketank» etablerte vi som et litt freidig alternativ til landets ulike politiske tenketanker. I sum har dette arbeidet pågått under paraplyen «UNG», som er en satsing ved Kompetansesenteret rus - region sør. FoU-gruppen her har også vært viktige sparringspartnere. «UNG» er en satsing som går over tid, slik at dette fagessayet må sees på som et ledd i et pågående utviklingsarbeid.

Ungdomstiden i samtiden

I utgangspunktet vil hver enkelt ungdom ha sin egen ungdomstid. De har ulike biologiske forutsetninger, de vokser opp i ulike familier, ulike lokalmiljøer, har ulike venner, ulike fritidsinteresser og

mestrer skolen på ulik måte. Samtidig finnes det noen særtrekk ved hver enkelt ungdomsgenerasjon. La oss gi eksempel på noen strukturelle endringer når det gjelder tilgang til lønnet arbeid, noe som særlig påvirker unge mennesker: På 70-tallet gikk 40 prosent av de unge mellom 16 og 19 år rett ut i arbeidslivet,

På 70-tallet gikk 40 prosent av de unge mellom 16 og 19 år rett ut i arbeidslivet, i dag er det bare 5 prosent av jobbene som ikke krever utdanning.

i dag er det bare 5 prosent av jobbene som ikke krever utdanning. På 80-tallet startet den globale tidsalderen, hvor vi i økende grad rigget ned indus-

trien vår og gjorde det vanskeligere for de nevenyttige å komme inn i arbeidslivet. På 90-tallet (1994) kom reform -94, som medførte et ytterligere teoritrykk, og fra-fallet i skolen skjøt fart.

Strukturelle forhold som globalisering og internasjonalisering er begreper som omhandler mange ulike fenomener, men som har det felles at fenomenet overskrider nasjonale grenser. Det kan dreie seg om ideer, tekniske endringer, varehandel, reisemønster, pengesystemer, kulturendringer osv. Langt på vei kan globaliseringen forstås som en nedbygging av nasjonale grenser gjennom ulike prosesser som påvirker hverandre, uten at det nødvendigvis er en bestemt drivkraft bak utviklingen. Nedbygging av handels-hindringer gir økt handel, mer globale forretningskulturer, utvikling av et mer effektivt pengesystem og ikke minst utvikling av internasjonale selskaper. Teknologiske endringer gjør det lettere å reise, og gir mer effektiv kommunikasjon på tvers av grenser etc.

I dag anvendes betegnelsen teknologisk revolusjon, både om den tiden vi har bak oss når det gjelder teknologisk utvikling fra midten av 80-tallet og fram til i dag, men også om nær framtid som for eksempel om internasjonalisering av utdanningssystemet som gir mer mobilitet og kulturutveksling. Dette påvirker i særdeleshet ungdomsgenerasjonen i vår tid. Teknologiske endringer er ikke bare et viktig element i globaliseringen, men også et viktig premiss for sosiale relasjoner mellom ungdom. Nye måter å kommunisere på definerer sosiale grupper (facebook etc.) og teknologien blir i seg selv gjenstand for gruppedannelser gjennom felles interesser (f.eks. spill). På den ene siden har denne industrien åpnet for et helt nytt arbeidsmarked og nye muligheter, mens vi på den andre siden har opplevd IT-boblen og debatten om ungdom som isolerer seg på gutterommet, samt nye former for mobbing og utstøting. Den digitale tidsalderen har blitt et massefenomen i form av sosiale medier utover på 2000-tallet, og dette er etter vår vurdering et tydelig bilde på at vi ikke kan se bort fra strukturelle endringer når vi skal søke å forstå individets handlinger i sin samtid. For eksempel ser vi i vår tid at sosiale medier skaper en annen form for innenfor- og utenforskap i form av å være eller ikke være på sosiale medier, og det å få «likes» eller ikke få «likes».

Alle mennesker er, i tillegg til å være unike, også gruppe-medlemmer og samfunns-medlemmer. Om vi kun opererer på individ- og gruppenivå, og når disse nivåene isoleres fra helheten, ender vi fort opp med et reduksjonistisk perspektiv. På 1980-tallet mener vi også å se at medisinen fikk en mer dominerende plass, og at mennesket mer og mer ble betraktet

som et biologisk vesen. Vi fikk bl.a. diagnosemanualen DMS, og mennesket som sosialt vesen ble nedtonet. Kanskje kan vi se 80-tallet som en reaksjon på 70-tallets vektlegging av mennesket som sosialt vesen. Vår oppfatning er at forklaringer på individnivå fremdeles har en dominerende kraft, slik vi mener å finne det blant annet i arbeidet for å redusere sosiale helseforskjeller, der levevanetiltak på individnivå har hovedfokus. Etter vår oppfatning kan et slikt snevert perspektiv føre til enkle forståelser og feilslåtte tiltak både når det gjelder folkehelse, forebygging, tidlig intervensjon, frafall fra vidergående opplæring, behandling innen rusfeltet og andre menneskerelaterte felt. Det samfunnsmedisinske, samfunnsøkonomiske, samfunnspsykologiske, sosiologiske og antropologiske perspektivet får etter vår vurdering ofte for liten plass. Vår klare oppfatning er at innsiktene fra disse fagene og vitenskapene vil føre oss nærmere en mer helhetlig og mangfoldig forståelse, og forhåpentligvis gi bedre anbefalinger og tiltak. Det er etter vår vurdering helt avgjørende at vi har med oss slike baktepper i vårt arbeid, også som kompetansesentre innen rusområdet.

Ett helt vesentlig spørsmål blir derved: Hva kan være drivere (røttene) til det vi ser av bekymringsfull utvikling blant ungdom/unge voksne? Og hvilke bekymringstrekk ser en i Ungdata-tall og annen aktuell faglitteratur?

Skolen som eksempel

Vi tar altså til orde for at dersom vi skal forstå enkeltmenneskers handlinger, må vi også se på hva det er ved samfunnsstrukturer og utviklingstrekk som påvirker handlinger på individ- og gruppenivå. La oss se på skolen. For skolen er

- kanskje mer enn noensinne - en avgjørende arena for unge/unge voksne. Skolen påfører både anerkjennelse og krenkelse. Mistrivsel, tilkortkommenhet og bortvalg er et komplekst fenomen som ikke kan reduseres til innsikter fra medisins- og psykologifaget.

De overordnede samfunnsmessige motsetningene og nytte-tenkningene slår inn i skolen og setter rammen for elevenes utvikling. OECD er blitt premissleverandør for norsk skole, hvorfor stiller vi ikke i større grad spørsmålsteget ved det? Alle målkra-vene, all testingen, alt prestasjonspresset skaper ubehag for en betydelig gruppe av norske elever. Dette kan medføre at terskelen for å delta i skolehverdagen oppleves som u håndterbar for mange. Fanger så dette fokuset på det målbare, testingene, programmene, standardiseringene, diagnostiseringene opp det vesentlige? Eller reduserer, rangerer og sorterer det mennesker, og skygger for verdier som omsorg, trivsel og medmenneskelighet?

La oss dvele litt mer ved utdanning. Ett veldig klart trekk er den vestlige megatrenden; individualisering med ansvar for egen læring og ansvar for egen helse, og i forlengelsen: Skyld i egen fiasko. Med økt individuelt ansvar følger naturlig økt individuell risiko. Ansvar for egen læring er et pedagogisk begrep innen skoleverk og utdanning. Begrepet er brukt i læreplaner, men ikke klart definert. Men vi kan anta at det er kort vei fra et slikt «slag-ord» til en opplevelse av stigende prestasjonspress på elevene, men også et ekstra press på foreldrene, og at "den sosiale tyngdeloven" slår enda sterkere inn. Ditt

De overordnede samfunnsmessige motsetningene og nytte-tenkningene slår inn i skolen og setter rammen for elevenes utvikling.

viktigste konkurransefortrinn kan da vise seg å bli hvem dine foreldre er, og hvilke skolehistorier de bærer med seg. Utviklingen kan derved i økende grad bli slik som den danske psykologen Ida Koch beskriver; der vi tidligere hadde samfunn

blir det mer og mer "hver-for-seg-funn".

Vi får unge mennesker som er opptatt av framgang og synlighet, med alt for stort individuelt ansvar og med begrenset makt til å innfri forventningene og alle valgmulighetene.

Et sentralt spørsmål blir derved om vi må forsøke å kompensere for ulike ressurser, dempe presset eller rett og slett akseptere at det alltid vil være noen som ikke mestrer større endringer like godt? Men i lys av demografiske endringer hvor relativt få unge skal finansiere en forholdsme-sig stor andel eldre, er det nærliggende å tenke at vi har behov for all ungdom, og at vi derfor bør ha ambisjoner om at de aller fleste både skal og må mestre overgangen til voksenlivet. Da hviler det et betydelig ansvar på storsamfunnet for å tilrettelegge for deltakelse og mestring.

Vår uro

De nordiske velferdsstatene ser med bekymring på den økende graden av marginalisering fra det som ses på som de mest sentrale samfunnsområdene, nemlig utdanning og arbeidsliv. Dette er forhold som påvirker levekårene til den unge og unge voksne helt konkret. Spesielt er situasjonen vanskelig for grupper av unge med lav eller ingen utdanning, unge med innvandrerbakgrunn, funksjonsnedsettelse, eller dårlig fysisk og psykisk helse.

Antall unge i risiko for utestenging har i de siste årene økt i Norge, så vel som i Norden og øvrige deler av den vestlige verden, og denne tendensen fortsetter.

Utviklingen er klart bekymringsfull og er satt på dagsorden både i Norge og i Norden. Vi ser flere strukturelle forklaringer på det stigende antallet unge som faller utenfor. Den betydelig økende migrasjonen i Europa, er i skrivende stund et av de store samfunnstemaene i vår tid. I Norge er dette, sammen med oljeprisene, store strukturelle forhold som påvirker oss som samfunnsborgere. Andre strukturelle forklaringer er strammere regulering av policy blant annet overfor unge som avslutter skolen etter grunnskoleutdanningen. Vi ser også endringer i bruk av diagnoser knyttet til psykiske lidelser, og en varierende lavkonjunktur som avspeiler seg på arbeidsmarkedet i form av både færre arbeidsplasser, og økt uro og usikkerhet for framtiden.

Nettopp dette er dimensjoner som viser at vi ikke alene kan forklare utenforskap, sårbarhet og risiko med forhold hos enkeltindividet selv eller familien. Dette er forhold som ligger utenfor mikronivået, men som påvirker dette nivået.

Ser vi på noen andre utviklingstrekk ved aldersgruppen unge/unge voksne, definert til alderen 13-23 år (jfr. Helsedirektoratets veileder «Fra bekymring til handling»), spør vi oss: Står vi oppe i et annerledes ungdomsopprør, en slags taus protest? Vi ser at mange ungdommer rapporterer om nedstemthet og ensom-

het. Bekymringsfullt mange ungdommer dropper ut av videregående skole slik vi har vist, og selvmedisineringen tiltar. Vi spør oss om det kan være slik at de unge i «positivsamfunnet» kanskje har fått i overkant stort ansvar for egen framgang og lykke? For vi lever i en tid der både vellykkethet og sosiale problemer, etter vår vurdering, i stigende grad individualiseres, psykologiseres og medikaliseres.

Den betydelig økende migrasjonen i Europa, er i skrivende stund et av de store samfunnstemaene i vår tid.

Det er publisert en rekke resultater fra Ungdata-undersøkelsen. Disse tar for seg ulike temaer, og betrakter resultatene ut fra ulike vinklinger. De nasjonale undersøkelsene legger vekt på den veltilpassede og hjemmekjære ungdommen, men peker samtidig på omfanget av psykiske plager, som for øvrig er et gjennomgangstema i Ungdata-undersøkelsene.

Det er spesielt to grupper vi er urolige for. Den ene gruppen er de som rapporterer om psykiske plager, som oftest jenter. Litt avhengig av hvordan vi måler psykiske plager, så ser vi at dette har en viss utbredelse som går ut over de tradisjonelle marginale gruppene.

Den andre gruppen er ungdom som har en tilbøyelighet til å leve mer i nuet enn i framtiden, og som tidlig prøver ut alkohol og andre rusmidler, eller som lever like mye i en spillverden som i den virkelige verden. Her finner vi en overvekt av gutter. Dette er også en gruppe som strekker seg ut over de klassiske marginale gruppene. I Bergen har bl.a. politiet avdekket hasjrøyking i andre ungdomsmiljø enn der vi skulle forvente. På Oslos vestkant

er politiet bekymret over ungdommenes drikkekultur. I vårt UNG-materiale etterlates et tydelig inntrykk av at tilgjengeligheten til hasj er nesten like stor som alkohol. Vi kan også spore en viss tendens til liberale holdninger knyttet til hasj. Det etterlates et bestemt inntrykk av at rusmidler generelt er for lett tilgjengelig for ungdom, og en av dem sier det slik:

Det er veldig lett å få tak i stoff i kommunen. Det er for lite tiltak for å stoppe tilgjengeligheten til stoff.

Ungdommene mener lett tilgjengelighet bidrar til at flere også bruker det, spesielt de yngste, og mange gir uttrykk for at de blir påvirket av miljøet. Mange av de ungdommene vi snakket med opplever at hasj har blitt vanlig. De gir også uttrykk for at det har blitt lettere å få tak i andre, hardere stoffer, men dette er ikke så akseptert. Et annet interessant spor vi finner i våre UNG-dialoger, er at ungdommene gir uttrykk for at de godt kan omgås folk som røyker hasj uten at det gjør dem noe. Kan dette være en illustrasjon på at det er blitt akseptert? Flere gir uttrykk for at det har skjedd en litt skummel endring i holdningene.

Et annet tydelig inntrykk er at alkohol brukes i stor utstrekning. Ungdommene vi snakket med forteller at det primært er øl og sprit som drikkes, og at det er svært få helgesammenkomster for ungdom der det ikke drikkes alkohol. Ungdommene sier bl.a. følgende:

Man blir gjerne oppfattet som litt kjedelig om man ikke drikker. Om man ikke drikker, så må man i det meste ikke være sur eller kjedelig sammen med dem som drikker.

Blir omtrent sett ned på om man ikke drikker.

Ungdommer blir skikkelig fulle, gjør ting som ikke er lov.

I vårt UNG-materiale, er det et gjennomgående trekk at ungdommene opplever at det kan være gruppepress for å drikke alkohol – spesielt på fester – men ikke når det gjelder hasj:

Man kan godt slippe unna hasjen uten å bli frosset ut. Det er lettere å bli frosset ut dersom man ikke drikker alkohol.

Vi lurer på om det er slik at vi kan ane en tendens der alkoholbruken er økende? Er utsagn som «*det er mer vanlig enn ikke vanlig at det er alkohol på steder der ungdommer er samlet*», et uttrykk for dette? Dette er data fra vårt UNG-arbeid som viser andre spor enn det vi så langt finner i Ungdata. Ungdommene i vårt materiale uttrykker også at snusbruken øker, og dette finner vi også i Ungdata-materialet.

I kontrast til de nasjonale undersøkelsene, peker både Vestfold-undersøkelsen og undersøkelsen fra KoRus-Sør² på risikooppnopning. Dette står ikke nødvendigvis i noen motsetning til de nasjonale undersøkelsene. Tvert imot utfyller de hverandre, og peker kanskje på at vi på den ene siden har en majoritetsgruppe av veltilpasset ungdom, og en minoritetsgruppe av ungdom som opplever problemer på flere fronter. Det spesielle med omfanget av psykiske plager er at dette omfatter en større gruppe enn dem som er utsatt for risikooppnopning. Dataene tyder også

2 <http://borgestadklinikken.no/kompetansesenter/ungdata>

på at omfanget av psykiske plager først og fremst rammer jenter, og mye tyder på at omfanget har vært økende. Vi kan derved ane en utvikling der sårbarhet så og si brer om seg. Nettopp dette er en dimensjon vi undrer oss over, og vi spør om denne sårbarheten også kan være et utslag av tiden vi leve i, slik vi har antydnet ovenfor.

Ser vi bort fra de to gruppene med psykiske plager og tilbøyelighet til risikofylt bruk av rusmidler, finner vi at majoriteten av dagens ungdom er veltilpasset. Vi har derved altså tre grupper:

1. De med psykiske plager
2. De som lever i nuet med urovekkende bruk av rusmidler og/eller spill
3. De veltilpassede

Det er den sistnevnte gruppen som utgjør den store massen av ungdom. De to førstnevnte utgjør nok et mindretall, men det som er urovekkende er at ungdommer i disse to gruppene ikke lenger er avgrenset til tradisjonelle marginale ungdomsmiljøer med en vanskelig oppvekst både hjemme, på fritiden og i skolen. En stor del av ungdommene som befinner seg i gruppen 1 og 2 er ungdommer som vi *ikke* finner har noen opphopning av mange utfordringer. Dette er også et inntrykk vi sitter igjen med fra UNG-dialogene, at det er «vanlig» ungdom som nå befinner seg i livssituasjoner som kan betegnes som en risikotilstand knyttet til sårbarhet.

Vi spør oss derfor: Tilsier dette samlede bildet at vi kanskje bør være bekymret for at det er noen nye mekanismer som bi-

drar til en økende ungdomsgruppe med psykiske plager og høyt rusmisbruk? Og hvilke mekanismer er i så tilfelle det? Kan vi her ane at vi underkjenner noe ved samtidens påvirkning på unge mennesker, strukturelle påvirkninger som kan redusere stabilitet og balanse og derved øke risiko og sårbarhet på nye måter, slik vi har tatt til orde for ovenfor?

Dataene tyder også på at omfanget av psykiske plager først og fremst rammer jenter, og mye tyder på at omfanget har vært økende.

Ser vi så på den typiske ungdommen som

faller utenfor arbeidsmarkedet og oppsøker NAV-kontoret, kjennetegnes denne ungdommen ofte av han/hun ikke har fullført videregående opplæring, har liten eller ingen arbeidserfaring og en historie med manglende mestring, lav selvfølelse og lite motivasjon i skolen. En del har også utfordringer med psykisk helse og rus. Det er nærliggende å tro at slike mekanismer kan knyttes til større samfunnsendringer, slik vi har vist, som blant annet handler om ungdom som strever med å kvalifisere seg til et nytt kompetansekrevede og konkurransepreget arbeidsmarked. Og/eller det kan handle om at vi nå ser noen uheldige konsekvenser av en tiltakende individualisering hos foreldregenerasjonen på 80-tallet. Eller det kan handle om flere ting på en gang, f.eks. grupper som på den ene siden faller utenfor som følge av lite ressurser i familien, mens andre faller gjennom på grunn av økende forventninger og krav om å ta selvstendige karrierevalg.

Begrepet spilleavhengighet er et nytt begrep som karakteriserer et fenomen der spill blir en så vidt sentral del av livet at det går utover andre gjøremål. Det er

særlig unge gutter som rammes. Nettopp dette med nye «diagnoser», mener vi er et uttrykk for behovet for å plassere en merkelapp som gjør enkeltindividet «be-handlingsbar». Vi er urolig for dette. Ja, vi er rett og slett i økende grad kritiske til alle nye «sykdommer» som mennesker skal avvenes fra. Vi hører om stadig flere som er avhengige av å se serier på TV, og at dette, i likhet med porno-avhengighet, er en kommende diagnose. Vi må spørre oss selv om det kanskje er en mengde nye uvaner som nå sykeliggjøres. Vi, forfatterne, har selv våre uvaner som vi mener bør forbeholdes nettopp uvanebegrepet og ikke sykeliggjøres som avhengighet. Vår oppfatning er at dette diagnosehysteriet er et tydelig uttrykk for at vi retter blikket først og fremst mot individet, altså innover i stedet for utover. Selvsagt vil det være nødvendig å se enkeltindividets strev, identifisere hva det består av og i, samt legge til rette for å avhjelpe det også på individnivå. Men dersom vi skal søke å endre utviklingen, forhindre at personer får så store vanskeligheter i livet at de ikke selv vet hvordan hverdagens skal håndteres, må vi forsøke å forstå også vår trang til å plassere alt i kategorier. Vi må våge å stille oss kritiske til dette. For eksempel kan vi spørre oss hva som ville skjedd dersom vi istedenfor å sykeliggjøre enkeltpersoner vendte oppmerksomheten mot faktorer som kan være drivere til overbruk av ulike former for stimuli. Eksempelvis er industrien rundt markedsføring av produkter rettet mot ungdom relativt aggressiv. Her kan vi sette to politiske virkemidler opp mot

Vår oppfatning er at dette diagnosehysteriet er et tydelig uttrykk for at vi retter blikket først og fremst mot individet, altså innover i stedet for utover.

hverandre: 1) Helsepolitikken som skal forebygge gjennom informasjon og behandle gjennom terapi eller medisiner. 2) Lovregulering av f.eks. spillmarkedet, bl.a. for voldsspill. De aller fleste områder i vårt samfunn er lovregulert, men det kan se ut som at vi i dag er lite villige til å lovregulere bruken av de nye mediene. På 70- og 80-tallet lovregulerte vi både volds- og pornofilmer, filmer som ikke kan måle seg med dagens voldsspill. Men vi er ikke villige til å regulere.

Derimot er vi villige til å diagnostisere og lage et behandlingsapparat for spilleavhengige.

Vi vet også at det er en opphopning av utfordringer i bestemte grupper, som for eksempel i familier med lav sosioøkonomisk status. De siste ti-femten årene har andelen fattige voksne i den norske befolkningen holdt seg forholdsvis stabil, mens andelen barn og unge som lever i inntektsfattige familier har økt betydelig. Vi finner nå 80.300 barn og unge som over tid³ lever i familier som har en inntekt under EUs lavinntektsmål⁴. Vi finner også sosiale ulikheter i utdanning og sosiale ulikheter i helse. Etter vår vurdering har arbeidet med å redusere sosiale helseforskjeller i barne- og ungdomsbefolkningen for lite fokus. Generelt mener vi at arbeidet med å redusere fattigdom og sosiale helseulikheter i for stor grad er preget av individualisering og personlig ansvar. Etter vårt syn er dette et område

3 Minst tre år sammenhengende.

4 60 % av medianen.

som påkaller langt større oppmerksomhet omkring betydningen av strukturelle forhold. Dette blir ikke mindre viktig når vi også ser hvilken dramatisk skjevutvikling vi finner i rikdom. Ifølge rapporten «Wealth: Having it all and wanting more» har verdien til de 80 rikeste nominelt sett doblet seg siden 2009, samtidig som de 50 prosent fattigste har fått enda mindre. Til sammen er de 80 rikeste personene i verden gode for 941 milliarder dollar. I Norge finner vi en urovekkende utvikling, og de 10 % rikeste løper i fra samfunnet for øvrig. Det er påtrengende viktig å stille spørsmål som: Hvordan påvirker det mobilitet? Hvordan påvirker det ungdommen? Hvordan påvirker det reproduksjon av ulikhet?

Det er utfordrende å forstå betydningen av dette makrobildet, dets implikasjoner på samfunnsutviklingen og hvordan og i hvilken grad det påvirker den enkelte ungdommen. Men det er grunn til å anta at dette er drivere og utviklingstrekk som slår ut på både meso- og mikronivå på måter som kan vise seg å bli svært krevende på makronivå/i storsamfunnet.

Sluttbetraktninger

Generelt kan vi også anta at det enkelte individs håndtering av større samfunnsendringer har sammenheng med hvilken ressurstilgang de har i sin nære familie, sitt nettverk og lokalmiljø. Det kan selvsagt også være individuelle forutsetninger hos ungdommen selv. Noen mestrer å håndtere større endringer, mens andre opplever å ikke strekke til. Ser vi nærmere på familien, kan vi for eksempel også tenke oss at rus og/eller psykiske plager oppstår som en konsekvens av det presset foreldregenerasjonen legger på sine barn. Andre igjen kan mangle støtte

og ressurser fra hjemmet. Vårt poeng er at ingen av disse individuelle eller familiebaserte faktorene kan løsrives fra de større strukturelle endringene.

I det norske samfunnet har vi lange tradisjoner – nærmest uavhengig av politisk ståsted – for å hjelpe dem som faller utenfor gjennom et offentlig finansiert hjelpeapparat. Politikken i dag er mer raffinert enn tidligere. Vi snakker både om forebygging, tidlig intervensjon og behandling. Både i det forebyggende arbeidet og i tidlig intervensjon, som på mange måter er to sider av samme sak, er vi opptatt av å motvirke de risikofaktorene som gjør at ungdom i en tidlig alder må ha støtte fra NAV og det øvrige offentlige hjelpeapparatet. Det forebyggende arbeidet retter seg inn mot alt fra barnehagene, grunnskolen, videregående skole så vel som familien, fritidsarenaen og det kommunale hjelpeapparatet for øvrig. Innsatsene er i stor grad rettet mot mikronivå, det vil si det enkelte barnet, den enkelte ungdommen og i noen grad familien. Vi finner også innsatser på mesonivå, herunder skolen som system, organisering av kommunale tjenester, tilrettelegging på lokalsamfunnsnivå. Men etter vårt syn finner vi i for liten grad tiltak og tilrettelegging både på mesonivå og særlig på strukturnivå, som for eksempel universelle ordninger som legger til rette for økt bruk av kultur- og fritidsarenaer for alle sosioøkonomiske lag i befolkningen, sosial boligplanlegging og ikke bare boligsosialt arbeid mv.

Avrunding

I mediebildet i den senere tiden finner vi en rekke kronikker og artikler som tar for seg den «feilslåtte» innsatsen når det gjelder frafall fra videregående opplæring. Vi

finner samme oppmerksomhet knyttet til innvandrere og integrering i arbeids- og samfunnsliv, og tilsvarende når det gjelder fattigdomsutviklingen. Viktige forklaringer på denne feilståtte innsatsen er etter vår vurdering forhold vi har tatt for oss i dette essayet, dvs. at vi reduserer og forenkler gjennom vår individualiserende tilnærming. Ytterligere en forklaring kan være vår tilnærming til innhenting av ulike former for kunnskapsdata. Siden forskning ligger til grunn for kunnskaps- og tiltaksutvikling, er det helt avgjørende at vi stiller spørsmål ved hvordan vi utvikler kunnskap. At vi ser økende antall unge utsatte i Norge, viser at vi ikke har klart å "knekke koden" for hvordan vi utvinner og utvikler kunnskap som bidrar til tiltak, tilrettelegging og tjenester som treffer godt nok. Dette krever at vi også utfordrer oss selv, etablert kunnskap og vår egen tenkemåte. Og uten innsiktene fra makronivået, det som sosiologen Charles Wright Mills kaller vår samfunnsmessige forestillingsevne, som er vår evne til å se livsskjebner i sammenheng med større strukturelle endringer, vil vi stå i fare for å gi svært ufullstendige kompetanseråd til våre samarbeidspartnere på kommunenivå.

Om forfatterne:

Karin Gustavsen er samfunnsviter, førstelektor og forsker, og ansatt ved KoRus – Sør i 60% stilling. Karin er utdannet sosionom og sosiolog. Hun har lang erfaring fra ledelse, utvikling, forskning og formidling. Hun er særlig opptatt av sosiale ulikheter i oppvekst, og temaer knyttet til levekår, fattigdom og helseulikheter. Karin driver også virksomheten Samfunnslaboratoriet som fokuserer på levekår, oppvekst og medvirkning, herunder barn og unges

medvirkning i forskning og praksis.

Geir Møller er samfunnsviter og forsker, og er nå ansatt ved KoRus – Sør hvor han blant annet jobber med Ungdata og BTI. Han har tidligere jobbet i Telemarksforskning, Høgskolen i Telemark og i Telemark Fylkeskommune, folkehelseavdelingen. Geir har publisert en rekke forskningsrapporter og ved KoRus - Sør har han bla gitt ut rapporter om Ungdata i regionen.

Arne Klyve er samfunnsviter og arbeider som seniorrådgiver i rusfeltet og ved kompetansesenter for læringsmiljø. Han har de siste to årene vært knyttet til KoRus – Sør i en deltidsstilling for å jobbe med forskning på unge. Han har redigert og skrevet flere bøker om utfordrende unge blant annet boken "Sinte unge menn – i kunnskapssamfunnet" som kom i 2009. I 2013 ga han sammen med Jon Severud ut boken "Ordbok for underklassen" som harselerer med nyord fra næringslivet og forskjonnende tale fra byråkrati og politikere. Nylig kom han ut med boken: Sinte, unge, villfarne menn. Vårt medansvar (Fagbokforlaget).

